

DUHOVNA ATMOSFERA V SALZBURGU V ČASU TRUBARJEVEGA ŠOLANJA

Razprava predstavlja na osnovi novejšega nemškega in avstrijskega zgodovinopisja in neupoštevanega gradiva salzburško okolje, v katerem se je šolal mladi Primož Trubar. Upoštevana dognanja novejšega zgodovinopisja in obravnava gradiva ugotavljajo, da je to okolje bilo nemirno, humanizmu naklonjeno in za nove religiozne poglede dovzetno, vendar ne takšno, da bi Primož Trubar že v Salzburgu dobil odločilne pobude za pristop k protestantizmu.

The paper uses newer German and Austrian historical writings and previously neglected materials on the Salzburg environment to characterize the milieu in which Primož Trubar was educated. These sources indicated that the milieu was turbulent, positively disposed to humanism and ripe for new religious views; however, it was not such that it would have motivated Trubar to convert to Protestantism during his Salzburg days.

O Trubarjevem šolanju v Salzburgu je pisanega zelo malo. Vrsta avtorjev omenja ta leta z enim ali nekaj stavki, le Mirko Rupel posveča temu poglavju iz Trubarjevih mladih let več pozornosti in na nekaj straneh dokaj objektivno presoja stanje, dogodke in osebnosti.¹ Za še vedno nepopoln in nezadovoljiv prikaz Trubarjevega šolanja v Salzburgu lahko navedemo nekaj vzrokov. Po eni strani je dokumentacija o šentpetrski (samostanski) in šentrupertski (stolni) šoli pičla in podaja skoraj izključno finančno, ne pa pedagoško stran delovanja. O šentrupertski šoli se pišejo protokoli redno sploh od leta 1527 naprej, šolarski opis (uspeh, vedenje) pa je uvedel šele nadškof Wolf Dietrich proti koncu 16. st.

Res pa je tudi, da nekateri Trubarjevi biografi zaradi pomanjkanja konkretnih informacij padejo v posploševanje, ki vodi do temvečjih sklepnih napak, čim bolj je avtor v svojem izvajanju tendenciozen. Duhovna atmosfera se je v mestu in deželi oblikovala pod vplivom salzburških nadškofov, zato jo raziskovalci nakazujejo z označitvijo nadškofa Leonharda von Keutschacha in kardinala Matthäusa Langa. Prav pri presoji teh dveh tako pomembnih mož pa se zdi, da se hote ali nehote ne podaja celotna in znanstveno objektivno uravnovešena slika njunega delovanja na območju nadškofije kakor tudi njunega doprinosa k razvoju cerkvenih in državnih razmer v politični enoti, h kateri so spadale tudi slovenske dežele, temveč se jima pripisuje kulturna indiferentnost in marsikatera druga napaka, ki jo katoliški cerkveni dostojanstvenik v začetku 16. st. v enostranskih karakteristikah nujno mora imeti ali dobiti. Prav ta enostranost vodi predvsem v poljudnoznanstveni biografski literaturi do nerodnih pomot, ki bi se jih resni avtorji morali izogibati.² V strogo znanstvenih

¹ M. RUPEL, *P. Truber: Leben und Werk des slowenischen Reformators*; nemški prevod in obdelava B. SARIA (München, 1965).

² J. HUMAR, *Primož Trubar rodoljub ilirski* (Koper, 1980), 20. Pomota v osebi in času. Kardinal Lang ni zidal »metresam« gradov.

delih pa so včasih opazna protislovja, ki so nastala morda zaradi tega, ker se je avtor čutil obvezanega pisati po določeni shemi, s katero zgodovinskih dejstev ni bilo mogoče uskladiti.

Slovenski znanstveniki se že leta trudijo za objektivno obravnavo in ocenitev zgodovinskih in literarnozgodovinskih podatkov, za kar so simpoziji posvečeni obdobjem slovenskega slovstva z mednarodno udeležbo strokovnjakov najlepši dokaz. Čas je zato, da opustimo posploševanje in z upoštevanjem novih znanstvenih spoznanj na novo osvetlimo še duhovno podnebje, v katerem se je šolal mladi Primož Trubar v eni izmed salzburških šol.

Res je, da o reformatorjevem bivanju v Salzburgu lahko povemo malo zanesljivega, ker nimamo na razpolago virov, ki bi ga imensko omenjali, toda obširna znanstvena dela zadnjih desetletij o humanizmu v Salzburgu,³ o zgodovini mesta in dežele,⁴ o cesarju Maksimiljanu I.,⁵ o kardinalu Matthäusu Langu⁶ ter spisi o opatu Johannu von Staupitzu⁷ nam nudijo zelo nov in dober vpogled v dobo in vlogo salzburških škofov in njihovih sodelavcev v dvajsetih letih 16. st. in na posreden način omogočajo sklepe v zvezi s Trubarjevim šolanjem.

Leonharda von Keutschacha (1495–1519) karakterizira M. Rupel takole: »Lenart Hodiški je pomagal svoji deželi do moči in blagostanja, a skrbel bolj za drago zidanje in dvorski sijaj kakor za kulturni razvoj.«⁸ Avstrijski zgodovinarji pa pišejo, da je bil ta škof sicer energičen in svoji deželi izvrsten gospodar, osebno pa da je bil varčen in skromen. Poleg tega da je kazal zanimanje za umetnost in bil veliko upanje slikarjev, kiparjev in glasbenikov. Tudi do šolstva ni mogel biti indiferenten, saj so škofje in opati šteli dobro pripravo duhovščine za svojo pomembno nalogo. Prvo šolo v Salzburgu pri sv. Petru pa je ustanovil sv. Rupert (696–716). Pri stolnici pa je nastala šola za časa sv. Virgila (745–784), opata in škofa, ki je bil slaven znanstvenik in učitelj. Iz časa okoli 774 je znana pastoralna inštrukcija, po kateri je vsak škof dolžan, da v svojem mestu ustanovi šolo in nastavi dobrega učitelja.⁹ Prav v tem duhu je ravnal še Leonhard von Keutschach, ko je leta 1518 zahteval nastavitve sposobnih učiteljev.

³C. BONORAND, *Joachim Vadian und der Humanismus im Bereich des Erzbistums Salzburg*, Vadian-Studien, Untersuchungen und Texte, 10 (St. Gallen, 1980).

⁴H. DOPSCH, *Salzburg im 15. Jahrhundert. Geschichte Salzburgs-Stadt und Land*, zv. 1 (Salzburg, 1980). Glej poglavja o Leonhardu von Keutschachu in Matthäusu Langu.

⁵H. WIESFLECKER, *Kaiser Maximilian I, I–V* (München; Dunaj, 1971–1986). Posebno knjiga V.

⁶J. SALLABERGER, *Bischof an der Zeitwende. Der Salzburger Erzbischof Kardinal Matthäus Lang von Wellenburg (1519–1540). Sein leben und sein bischöflichkirchliches Wirken im Erzstift Salzburg bis zum Ende des zweiten Salzburger Aufstandes 1526*. Še neizdano habilitacijsko delo (Salzburg, 1987).

⁷J. SALLABERGER, *Abt Johann von Staupitz (1522–1524). Luthers einstiger Freund und Vorgesetzter. St. Peter in Salzburg. Das älteste Kloster im deutschen Sprachraum*, 3. Landesausstellung (Salzburg, 1982), 91–98.

⁸M. RUPEL, *Primož Trubar. Življenje in delo* (Ljubljana, 1962), 19.

⁹H. SPIESS, *Geschichte der Domschule zu Salzburg, Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde*, LXXVIII (Salzburg, 1938), 2–4.

O Matthäusu Langu pa Rupel piše: »Matevž Lang, dasi humanist, ni utegnil posebno pospeševati znanosti in kulture, ker je imel dovolj skrbi z državnimi posli in kmečkimi upori. Tako tudi salzburško šolstvo v začetku 16. st. ni bilo na višku.«¹⁰ V tej trditvi je sicer delček resnice, toda Matthäus Lang, v čigar dobi škofovanja (1519–1540) se je Trubar v Salzburgu šolal, zasluži, da ga obravnavamo bolj podrobno.

Matthäus Lang¹¹ izhaja iz augsburške patricijske družine. Svojo kariero je začel podobno kot Trubar, namreč kot pevec v deškem zboru na dvoru bavarskega vojvode. Ljubezen do glasbe je Lang ohranil vse življenje. Študij je na univerzi v Tübingenu končal kot magister artium, potem pa vpisal pravo najprej v Tübingenu, nato pa še na Dunaju. Na Dunaju je postal Lang tajnik cesarja Maksimiljana I in ostal v njegovi službi približno 25 let. Za službo pri cesarju je imel Lang odlične pogoje, ker je tekoče obvladal ne le latinščino, temveč tudi francoščino in italijanščino. Znanje jezikov je Maksimiljan očitno zelo cenil in se je po pričevanju zgodovinarjev celo sam učil slovenščine, poleg tega pa imel na svojem dvoru vrsto slovenskih učenih mož.¹²

M. Lang, od čigar prisotnosti se cesar, kakor je sam izjavil, v težkih časih niti za minuto ni mogel odreči, je kot cesarjev svetovalec in poslanec 25 let odločilno posegal v usodo evropskih držav kot cesarjev spremljevalec ali njegov zastopnik pri pregovorih s papežem, z Benečani, z Nizozemci, s Francozi ali Madžari. Največ je prispeval tudi k sporazumu z Madžari, njegovi pogovori so se končali z dedno in zakonsko pogodbo.

Po običaju časa cesar svojega sposobnega državnika ni plačeval iz državne blagajne, temveč mu je omogočal dohodke ob cerkveni posesti. Langu je pripomogel do vedno višjih cerkvenih naslovov. Leta 1496 je postal prošt, 1505 škof Gurka, 1513 celo kardinal, čeprav je v istem letu sprejel samo nižje posvečenje kot diakon, mašniško posvečenje pa šele s prevzemom škofije leta 1519, ko je bil star že 51 let. Vladarjeva naklonjenost mu je prinesla ne le visoke časti, temveč tudi tolikšno bogastvo, da je lahko cesarju samemu posojal denar. Do leta 1519 moramo Langa vsekakor gledati kot posvetnega in ne kot cerkvenega dostojanstvenika in s tega vidika presoati tudi njegovo zasebno življenje. Da se je celo kot kardinal čutil za državnika, ne pa kot božji služabnik, kažejo poročila o njegovem nastopu pred papežem, ko se je kot cesarjev poslanec pojavil v civilni obleki in z opasanim mečem. Langovo posvetno vedenje je žalilo ne samo rimsko kurijo, temveč predvsem škofa Leonharda von Keutschacha, ki pa so ga na zahtevo Maksimiljana s posredovanjem grofa Herbersteina (iz Vipave) prisilili, da je sprejel Langa za svojega namestnika, in s tem tudi za naslednika. Po smrti Leonharda von Keutschacha je tako M. Lang postal

¹⁰M. RUPEL, *Primož Trubar*, 19.

¹¹J. SALLABERGER, *Bischof an der Zeitenwende*. Avtor je trenutno eden najboljših poznavalcev zgodovine Salzburga v prvih desetletjih 16. st. Kakor Bonorand tako tudi Sallaberger omenja Trubarjevo šolanje v Salzburgu. Oba se naslanjata na monografijo M. Rupla.

¹²J. ŠUMAN, *Die Slovenen, Die Völker Oesterreich-Ungarns*, zv. 10 (Dunaj; Teschen, 1881), 110.

kot salzburški škof predstojnik ogromne cerkvene province, h kateri so spadali Regensburg, Passau, Freising, Brixen, Gurk, Chiemsee, Sekovska in Lavantinska škofija.

Matthäus Lang je bil slovit govornik. Veljal je za humanista ne le zaradi svoje visokošolske izobrazbe, temveč tudi po svojem odnosu do humanističnih študij in kot podpornik humanistov sploh. Že kot škofov namestnik si je v Mühldorfu na Innu uredil majhno rezidenco, ki je veljala kot sedež muz. Po prevzemu škofije so se nato z Langom preselili v Salzburg tudi pesniki, znanstveniki, umetniki in glasbeniki, ki naj bi postali nositelji salzburške renesanse. Po smrti cesarja Maksimiljana je salzburški nadškof prevzel celo pevce iz dunajske dvorne kapele, ki so ostali brez dela in zaslužka. V svojo novo rezidenco je privedel tudi znamenitega organista Hofheimerja in zaradi visoke izobrazbe znanega učitelja Urbana Brauna, ki je bil ponosen na to, da so iz njegove šole izhajali tako sposobni in pobožni možje. Kardinalu Langu so kot ljubitelju glasbe, naravoslovnih ved, poezije in zgodovine posvečali svoja dela mnogi pesniki, skladatelji in znanstveniki, po izvolitvi za škofa tudi bogoslovci, ki so ga imeli za svojega mecena. Dokumentirano je, da je Erasmus Rotterdamski prosil Langovega kaplana, naj ga priporoči kardinalu »eruditissimo eruditorum omnium moecenati«.¹³

Ne le sam M. Lang, tudi njegovi ožji sodelavci so bili visokoizobraženi možje, ki so študirali na domačih in tujih univerzah in so imeli doktorate iz ene ali iz več strok. Nekateri izmed njegovih sodelavcev so bili v svojem času priznani učenjaki. H kardinalovemu ožjemu krogu je spadal tudi najpomembnejši salzburški teolog iz dobe reformacije škof Berthold Pürstinger (Chiemsee), avtor prve nemške dogmatike, ki ni slepo zagovarjal cerkve, temveč branil verske nauke, istočasno pa si prizadeval za zboljšanje verskih razmer.

Najzanimivejša osebnost iz Langovega kroga pa je bil v zvezi z reformacijo Johann von Staupitz, Luthrov učitelj in prijatelj, ki je bil po prestopu iz avguštinskega v benediktinski red (s papeževim dovoljenjem) po kardinalovi močni intervenciji izvoljen za opata samostana sv. Petra, ki mu je načeloval ravno v Trubarjevih salzburških letih, tj. od 1522–1524.

Johann von Staupitz je bil plemiški sin, s tridesetimi leti je promoviral za doktorja teologije v Tübingenu (1500). Leta 1502 je bil poklican na novo ustanovljeno univerzo v Wittenbergu na stolico za svetopisemske vede. Kmalu po tem pa je postal tudi generalni vikar vseh reformiranih avguštinskih redov Nemčije. Nekaj let pozneje je bil izbran tudi za provinciala nereformiranih avguštinskih samostanov, tako da je vodil vsega skupaj 50 konventov. Leta 1505 je v avguštinskem samostanu v Erfurtu prosil za sprejem dvaindvajsetletni Martin Luther in z njim je generalni vikar Staupitz v naslednjih letih gotovo imel tesne stike. Mladega sobrata je moral zelo ceniti, sicer bi ga ne nagovoril, da po njegovi odpovedi profesorskega mesta na univerzi v Witten-

¹³ *Opus epistolarum Des. Erasmo Roterodami*, izd. P. S. ALLEN, H. M. ALLEN in H. W. GARROD (Oxonii, 1906–58), II: 502.

bergu postane njegov naslednik. Luthrovo delovanje je podpiral s tem, da mu je pridno pošiljal študente avguštince. Po neuspehlih poskusih zedinjenja reformiranih in nereformiranih avguštinskih eremitov se je omejil na reformirane samostane in se v bodoče zadrževal posebno v Nürnbergu, Münchnu, vedno pogosteje pa kot pridigar v Salzburgu in to od leta 1511 naprej.

Kakšen pomen je imel Staupitz za Luthra lahko povzamemo iz izjav slednjega, kot: »Od Erazma Rotterdamskega nimam ničesar, vse imam od Staupitza« ali »Če bi ne bilo Staupitza, bi se pogubil in bil že zdavnaj v peklu.« Tudi še pozneje se je Luther s sinovsko navezanostjo in iskreno hvaležnostjo obračal k Staupitzu, čeprav sta se nazorsko razšla. Ugotovili so, da Luther v svojih spisih 120-krat omenja Staupitza. Avguštinski pridigar in poznejši šentpetrski opat pa je Luthru stal ob strani tudi po letu 1517 in ga povabil k sebi v Salzburg, naj pri njem živi in umre.

Osebnost se je Staupitz zadnjič srečal z Luthrom l. 1520, pisne stike z njim pa je nadaljeval tudi v naslednjih dveh letih. Ker je Staupitz predhodnik v samostanu sv. Petra opat Garchanetz tožil škofu, da menihi intenzivno berejo knjige reformatorjev, ni izključeno, da je bil reformam naklonjeni Staupitz zanimiva osebnost in tudi posrednik pri nakupu reformatorskih knjig.

Kardinal Lang je znal ceniti ljudi Staupitzeve učenosti in veljave. Oba sta bila sposobna in izkušena moža in sta gotovo čutila spoštovanje drug do drugega. Tako je razumljivo, da je nadškof napravil opata za svojega svetovalca v verskih zadevah, s čimer je obogatil krog svojih sodelavcev (pretežno juristov) z visoko izobraženim bogoslovcem. Pred kratkim so odkrili reverz, v katerem Staupitz izjavlja, da ga kardinal po lastni volji hoče napraviti za opata, on pa se obvezuje, da bo kardinalu zvesto služil v vseh zadevah – tudi pri vizitacijah in pri reformiranju duhovščine.

Raziskovalci se velikokrat sprašujejo, ali je bil Staupitz dober katolik ali prikriti protestant, kar nekateri izrabljajo za različne izmisleke. Našim sodobnikom se v času ekumenskih prizadevanj zdi to vprašanje neumestno, ker za časa Staupitzovega življenja in delovanja pa vse do tridesetih let 16. st. še ni bilo razmejitve med obema verskima smerema, zato se je katolik lahko zavzemal za reforme cerkve, ne da bi bil odpadel od njenega osnovnega nauka. Lahko torej trdimo, da je bil Johann von Staupitz posebno zvest katolik, ker si je kakor B. Pürstinger prizadeval za nujno obnovo v okviru uradne cerkve. Ni torej protislovje, če je odobral nekatere Luthrove zahteve po reformah, saj je hkrati zavračal Luthrove »krive nauke«.

Johann von Staupitz je bil izrazito pošten in je tudi kot opat in škofov sodelavec slovel kot mož zmernosti, sporazumevanja in dobrote. Zato si je že kot avguštinski pridigar pridobil prijateljstvo pobožnega in strogega škofa Leonharda von Keutschacha, v zadnjih letih pa ne le spoštovanje kardinala Langa, temveč tudi ugled pri rimski kuriji, ne da bi ga zaradi tega njegov nekdanji sobrat in prijatelj nehal ceniti.¹⁴

Kakor je iz povedanega razvidno, je bila duhovna atmosfera v Salzburgu v času Trubarjevega šolanja veliko bolj razgibana, kot jo navadno opisujejo, škofje in opati pa dokaj prizadevnejši, kot jim pripisujejo.

¹⁴ J. SALLABERGER, *Johann von Staupitz*.

Res je, da ob Trubarjevem prihodu v Salzburg šentrupertska in šentpetrska šola nista bili v najboljšem stanju, vendar v tem nikakor ne kaže videti Langove malomarnosti, temveč vpliv nesreč, ki so prizadele Salzburg prav v prvih letih Langovega škofovanja in preprečile, da bi Lang kot humanizmu naklonjen škof uresničil načrte za »novo ero«, kar so od njega pričakovali humanisti.¹⁵ Smrt cesarja Maksimilijana je povzročila nestabilnost v deželi, razen tega pa je bil kardinal še vedno državnik in zato večinoma odsoten. Vodil je volilno komisijo za Karla V. in igral pomembno vlogo na državnih zborih, katerih važna naloga je bila v letih 1520–1521 ukrepati proti Luthru. Turška nevarnost je zahtevala denar za obrambo, namesto da bi se uporabljal za kulturne zadeve. V letu 1521 je v Salzburgu razsajala kuga in povzročila, da so se učenci šentrupertske šole razšli, tako da je bilo treba šolo za nekaj časa zapreti. Tudi škof se je zaradi epidemije umaknil iz mesta. Za presojo razmerja do šolstva pa je zanimivo, da škof Lang brezposelnega učitelja ni odpustil, temveč ga je finančno podpiral, da bi ga šoli ohranil. Dokumentirano je, da so se leta 1524 kanoniki posvetovali, kako bi dvignili raven stolne šentrupertske šole in da so v ta namen učitelju zvišali plačo. Kot je bilo povedano že na drugem mestu, zapisujejo protokoli do leta 1527 samo finančna, ne pa pedagoška vprašanja, zato nam ni znano, kaj so kanoniki o tem ukrenili.

Za ponazoritev Langovega razmerja do izobraževanja so značilni dogodki v zvezi s poetsko šolo, ki je bila v Salzburgu ustanovljena l. 1529 pod vodstvom humanista Johanna Mulinusa (Hans Muhling), izvrstnega učitelja in znanega učenjaka, strokovnjaka za latinščino, grščino in glasbo. Čeprav je bil strog, je imel vedno močnejši pritok učencev, medtem ko je v stolni šoli število znatno nazadovalo. V poetski šoli so se fantje iz mesta in okolice pripravljali na različne državne službe.

Nekateri sodobniki so Mulinusa obtoževali, da širi Luthrove ideje. Kljub temu je, ker je bil pod posebnim kardinalovim varstvom, desetletja nadaljeval svoje pedagoško delo, in sicer do leta 1562.¹⁶

V kateri šoli je bil Primož Trubar, v stolni šentrupertski ali v samostanski šentpetrski? Večina raziskovalcev meni, da so ga poslali v samostansko, ker da je bila boljša. Ker ni v protokolih ne ene ne druge zapisano Trubarjevo ime, na to vprašanje ne moremo odgovoriti z gotovostjo, pač pa povezava nekaterih dejstev omogoča dokaj verjetne sklepe. Že M. Rupel domneva, da je Trubarjevo šolanje v Salzburgu na neki način povezano s kanoniki Lambergi. Družina Lambergov je imela grad Ortnek blizu Raščice. Balthasar in Ambros Lamberg nista bila navadna cerkvena dostojanstvenika, temveč visokoizobražena moža. Balthasar je študiral v Padovi in imel doktorat prava (takrat zelo redek), Ambros pa je študiral na Dunaju in v Ingolstadtu ter dosegel doktorat prava in teologije. Oba sta bila vplivna škofova sodelavca, svetovalca in zaupnika, za kar ju je M. Lang nagrajeval ne le s častnimi naslovi, temveč tudi s posestmi. Oba sta bila tudi šolska glavarja (scholasticus), tj. kanonika, ki sta odgovarjala za stolno šolo, Balthasar Lamberg je postal rektor v začetku dvajsetih let,

¹⁵ C. BONORAND, 73 sl.

¹⁶ H. SPIESS, 20 sl.

Ambros pa leta 1529. Raziskovalec M. Langa J. Sallaberger je zato prepričan, da je Balthasar Lamberg pomagal Trubarju v stolno, ne v samostansko šolo. To se zdi logično tudi zato, ker je v šentrupertski šoli število učencev znatno padlo in so morda šolarje, kakršen je bil Trubar, raje sprejeli kot nekoč, ko je bilo šolarjev na pretek.

Dobršen del poglavja, v katerem avtorji poročajo o Trubarjevem šolanju v Salzburgu, je ponavadi sočuten opis, kako se je mladi fant v tujem mestu preživljal s petjem in beračenjem. V stolni šoli so bili v resnici vsi učenci pevci. Ni torej nujno, da bi Trubar s petjem beračil ali kakor meni M. Rupel, ni verjetno, da bi se preživljal samo od tega, kar je priberačil. V zgodovini stolne šole je večkrat brati o tem, da so posamezni kanoniki šolarje stipendirali. Morda sta tudi kanonika Lamberga finančno podpirala Trubarja, saj je bil njegov oče znan pobožen mož, Raščica pa se ni priključila kmečkemu upor, zato so njeni prebivalci lahko računali z naklonjenostjo svojih gospodarjev.

Čeprav stolna in samostanska šola nista bili izolirani ena od druge, temveč je škof imel vpogled v delovanje ene in druge, se zdi vendar verjetno, da je M. Lang, dolgoletni znanec in prijatelj tržaškega škofa Bonoma, ki je poznal Slovence z dvora cesarja Maksimilijana, priporočil Primoža Trubarja Bonomu v Trst iz stolne šole, ki mu je bila gotovo bližja kot samostanska.

Kot smo videli, niti kardinal Lang niti opat Johann von Staupitz ni bil konzervativen katolik, temveč sta se oba zavedala, da je cerkev potrebna reform. Salzburg spada celo k onim mestom, v katerih se je reformacija začela zgodaj širiti. Za to zgodnje širjenje se navaja več vzrokov:

1. Da je vodila preko Salzburga pomembna trgovska pot s severa na jug in je mesto imelo posebno tesne stike z Nürnbergom, ki je v širjenju reformacije igral veliko vlogo.

2. Da je vrsta mladih fantov iz Salzburga in okolice študirala v Wittenbergu in bila tako pri viru protestantskega gibanja. Šele leta 1524 je bil študij v Wittenbergu prepovedan, absolventom te univerze pa odvzeta možnost za nastavitve v cerkveni službi.

3. Da je od 1512 do 1524 deloval v Salzburgu najprej kot pridigar, zadnji dve leti pa kot opat že obravnavani Johann von Staupitz, prek katerega so se duhovniki in menihi lahko spoznali z novimi idejami in je samostan sv. Petra po želji menihov nakupoval knjige reformatorjev.

M. Lang prva leta po prevzemu škofije proti reformatorjem ni nastopal, ker ga skoraj ni bilo v Salzburgu. Šele l. 1522 je sklical posvetovanje, ki se je končalo z odločbo o izpolnjevanju mašniških obveznosti in načinu življenja. Večino točk te odločbe je sklenila že provincialna sinoda leta 1490, kar kaže na poskuse reformiranja cerkve že desetletja pred Luthrom. Nove so točke, ki se nanašajo na pridigarje in na prepovedano literaturo. Velikih neredov v krogu duhovščine nihče ni zanikal, v nekaterih ozirih pa so poročila vizitacijskih komisij presenetljiva. Leta 1528 je na nekem območju ugotovljeno, da je imelo 9 od 50 duhovnikov družine, ne pa večina, kakor se včasih piše.

V letih 1522–1525 so na tleh salzburške nadškofije že pozorno spremljali udej-

stvovanje dozdevnih in resničnih lutrovcev. Nekateri izmed njih so se morali zagovarjati. V lažjih primerih so obtožencem priznali, da so se pregrešili po nevednosti, Štefana Agricolo, doktorja teologije, ki je pridigal nedvomno v luteranskem duhu, pa so dalj časa držali v zaporu. V prvih letih sta humanistično čuteči nadškof in tudi Luthrov prijatelj v škofovi službi Johann von Staupitz sodila reformatorje vzdržno in blago, deloma bolj na zahtevo od zunaj¹⁷ kakor po lastnem nagibu. Preden je prišlo do resnejših ukrepov proti reformatorjem je opat Staupitz umrl.

Kaj je od vsega tega videl, zvedel, predvsem pa razumel mladi Primož Trubar? Ali je vzel iz Salzburga s seboj več kot znanje nemščine, latinščine in petja? Več kot spomine na histerične romarje k lepi Mariji v Regensburgu? Ravno teh spominov ne bi smeli precenjevati, saj poskušajo uveljaviti mišljenje, da so na mladostnika ti dramatični zunanji dogodki napravili globlji vtis kot verske diskusije, o katerih je vsaj posredno lahko vedel.

Protestant Trubar v Salzburgu ni mogel postati, ne le zaradi tega, ker kot šolar najbrž ni imel možnosti priti v neposreden stik z reformacijskim gibanjem, temveč tudi zato, ker v tem času še sploh ne moremo govoriti o konfesionalizaciji, o strogi ločitvi vere v katolicizem in protestantizem. Ne samo dvajseta leta 16. st., temveč vsa prva polovica 16. st. je čas vrenja, nejasnosti in negotovosti. Marsikateri katoličan je bil tudi v Salzburgu reformatorsko navdahnjen, marsikateri pridigar v reformacijskem duhu pa se je še vedno štel za trdnega člana katoliške cerkve.

Izmed posvetnih spopadov pa je Trubar v Salzburgu doživel t. i. latinsko vojno med kardinalom in mestom, ki se je branilo plačati škofu davek. V času salzburških kmečkih vojn v letih 1525–1526 pa je bil že v Trstu in na Dunaju.

Primož Trubar se je v Salzburgu torej šolal v nemirni, za novo dovzetni, humanizmu naklonjeni duhovni atmosferi, vendar odločilnih impulzov za pristop k protestantizmu še ni dobil v Salzburgu, temveč v poznejših letih in drugih okoliščinah, v kakršnih se je znašel v Trstu pri škofu Bonomu.

ZUSSAMENFASSUNG

Die in der slowenischen Literatur gebotene Charakterisierung der geistigen Atmosphäre in Salzburg in den ersten Jahrzehnten des 16. Jhs. wird den historischen Gegebenheiten nicht ganz gerecht, weil die Rolle der diese Atmosphäre prägenden Persönlichkeiten verkannt, ihre humanistischen Bestrebungen sowie inner – kirchliche Reformansätze nicht beachtet und außerkirchliches Geschehen, das den kulturellen Aufstieg hemmte, nicht entsprechend in die Behandlung einbezogen wird.

Umfangreiche wissenschaftliche Untersuchungen der letzten Jahre, die Kaiser Maximilian I, den Salzburger Bischöfen und Äbten sowie den Strömungen der Zeit allgemein gewidmet sind, bieten nun ein vollständigeres und objektiveres Bild der Zeit und ihrer Menschen, auch jener zwei Jahre von 1522–1524, in welchen Primož Trubar in einer der Salzburger Schulen Latein, Deutsch und Gesang studierte.

An der Spitze der Salzburger Kirche standen Anfang des 16. Jhs. keineswegs kulturell

¹⁷ Na zahtevo bavarskih vojvod in Habsburžanov.

indifferente Bischöfe und Äbte, sondern hochgebildete Absolventen inn – und ausländischer Universitäten, die als Förderer der Künste und der Wissen – schaften galten. Unter den Mitarbeitern gab es Gelehrte, die internationalen Ruf genossen. Der Einfluß der Salzburger Kirchenfürsten und ihrer Mitarbeiter reichte weit über die Grenzen ihres Landes und ihrer Kirchenprovinz hinaus, besonders jener des Kardinals Matthäus Lang, der kaiserlicher Sekretär und Gesandter der Habsburger in wichtigen Missionen war und auf Sitzungen des Reichstages eine grosse Rolle spielte. Eine nicht weniger hervorragende Persönlichkeit war Johann von Staupitz, Professor der Bibelwissenschaften an der Universität Wittenberg, der seinem Schüler und Mitbruder Martin Luther den theologischen Lehrstuhl überließ, Vorsteher der deutschen reformierten (vorübergehend auch der nichtreformierten) Augustiner Eremiten war, sich zurückzog und ein Jahrzehnt in Salzburg als Prediger wirkte, ehe ihn Matthäus Lang zu seinem Mitarbeiter und zum Abt des Klosters St. Peter machte.

Türkengefahr, politische Unsicherheit nach dem Tod Maximilians I, Pest und Spannungen zwischen dem Kardinal und dem Bürgertum machten es unmöglich, daß der Humanismus in Salzburg jenen Aufschwung genommen hätte, den seine Anhänger unter dem aufgeschlossenen, weltgewandten Matthäus Lang erwartet hatten. Trotz Verpflichtung des Bischofs zur guten Ausbildung des Klerus und der Existenz von Schulen seit Ruperts und Virgils Zeit (7., 8. Jh.) konnte das hohe Niveau der Kloster- und der Domschule nicht immer gehalten werden.

Reformatorische Gedanken verbreiteten sich im Salzburger Raum früh und auf mehreren Wegen. Maßnahmen dagegen ergriff der Bischof erst auf Druck der bayrischen Herzöge und der Habsburger. P. Trubar kann in Salzburg wohl etwas von der religiösen Gärung verspürt, nicht aber entscheidende Impulse für den Protestantismus erhalten haben, weil es zu der Zeit – wie noch lange danach, keine Konfessionalisierung gab.